

SOSIALØKONOMEN

NR. 5 OKTOBER 1958

AV INNHOLDET:

Øst og vest i Oslo

✓ Statistiske utvalg i teori
og praksis

Verdifast sparing

Avansementsforholdene for
økonomer i staten

Nye studenter i Frederiksgate

SOSIALØKONOMEN

Tidligere Stimulator

Nr. 5 — 12. årgang — oktober 1958

Utgiver: Sosialøkonomisk Samfunn

Ansvarlig redaktør: Harald Hanssen-Bauer, telef. 56 57 70

Medredaktør: Gunnar Fløystad, telef: 33 35 00

Forretningsfører: Kari Klevenberg, Frederiksgt. 3, Oslo, telef. 33 35 00

Sosialøkonomen utkommer med 10 nummer pr. år og sendes gratis til medlemmene av Sosialøkonomisk Samfunn.

Abonnementspris pr. år: Kr. 30,— (for 1958: kr. 20,—), postgiro 15530, Universitetsforlagets tidsskrifter.

Løssalg: Kr. 3,— pr. nummer.

Alle henvendelser angående abonnement og forsendelse rettes til
UNIVERSITETSFORLAGET Karl Johans gate 47, Oslo

Annonser tegnes ved forretningsføreren, Fredriksgt. 3, Oslo, telef. 33 35 00, postgirokonto 16354.

ANNONSEPRISER:

Bakre omslagsside	kr. 300,—	$\frac{1}{4}$ side	kr. 90,—
$\frac{1}{1}$ side	kr. 250,—	$\frac{1}{8}$ side	kr. 55,—
$\frac{1}{2}$ side	kr. 150,—	$\frac{1}{16}$ side	kr. 35,—

INNHold

Økonomi og matematikk	3
Erik Østberg: Øst og Vest i Oslo	4
Ole Hagen: Verdifast sparing i livsforsikring	7
Harald Hanssen-Bauer: Litt om statistisk utvalg i teori og praksis	9
Mikro: Om «rasjonalisering»	14
Avansementsforholdene for ingeniører, jurister og sosialøkonomer	15
Nye studenter i Frederiksgate	18
Sosialøkonomisk Samfunn	19

Økonomi og matematikk

Det har stått, og står fremdeles, strid om metodene innen den sosialøkonomiske vitenskap. Ikke minst har striden vært vedrørende anvendelsen av matematiske metoder. Rimelig nok har striden vesentlig vært ført innen sosialøkonomenes egne rekker. Ytterst på den ene fløy står de mest outrerte økonometrikere og modellbyggere. På den motsatte fløy finner man de fanatiske motstandere av ethvert matematisk symbol innen den økonomiske vitenskap.

Det er ikke vår hensikt her å skifte sol og vind mellom de stridende parter. Det er vel ingen tvil om at begge parter har gjort sine feiltrinn. Modellbyggeren er nok enkelte ganger blitt grepet sterkt av sin modell og har tøyet den noe lenger enn tillatelig ville være. Han har enkelte ganger falt for fristelsen til å betrakte modellen for å være mer eksakt enn den virkelig er, kanskje fordi han har stirret seg blind på dens usvikelige indre logikk.

På den annen side har motstanderne av de matematiske metoder ikke unnsett seg for å bekjenne seg til satser som er utledet og bevist, og som bare kan bevises, ved hjelp av matematiske metoder. Og mange av dem har med flid unngått å erkjenne at når de snakker om «bedre» og «nyttigere» og «større» faktisk kvantitative sammenligninger foretas, hvilket forutsettes at man har med variable å gjøre som på en eller annen måte er målbare. Og i den grad dette er tilfelle synes det oss noe vanskelig å forstå at sammenhengene mellom slike variable ikke skal kunne beskrives ved hjelp av matematiske ligninger like vel som med andre uttrykksmåter. La gå at man kan bli fristet til å betrakte enkelte sammenhenger for å være mer eksakte enn de i virkeligheten er når man sitter og betrakter ligninger. Det er på den annen side ingen tvil om at motstanderne av den matematiske metode ofte selv betjener seg av denne, uten å ville og/eller kunne erkjenne dette.

Det er ikke vår mening å blåse til ny strid om metodespørsmålene innen sosialøkonomien. Vi ønsker imidlertid å feste oppmerksomheten ved noe som meget klart har vist seg i de senere år, — ikke minst i år. Det vi ønsker å peke på er at de krav som i dag stilles til sosialøkonomien klart er «kvantitativ art». La oss se litt på noen av de hovedspørsmål av økonomisk art som interessen har dreid seg om i den senere tid.

Man spør: Hvilke konsekvenser vil et fellesmarked, europeisk eller nordisk, ha for Norge?

Hvilke sektorer i næringslivet vil lide under det, — og hvor sterkt? Hvor mye vil produksjonen kunne utvides i andre sektorer? Hvor mange mennesker må overføres fra en sektor til en annen? Vil fordelene oppveie ulempene?

Man spør: Hvor vil konjunkturutviklingen føre oss hen? Hvor langt ned i bølgedalen skal vi? Hvor mange arbeidsledige blir det til vinteren? Når vil oppgangen komme? Når må vi eventuelt sette i gang med motkonjunkturtiltak for alvor?

Man spør: Hvilket lønnstilleg skal man gi? Hva skjer med arbeidernes levestandard? Hva er konsekvensene for vår konkurranseevne og vår eksport?

Mange andre spørsmål kunne nevnes, — spørsmål som stilles sosialøkonomene, og som har det til felles at de forlanger «kvantitative svar». Dette er noe av utfordringen til sosialøkonomien i dag. Utfordringen kommer fra politikerne, pressefolkene, næringslivets menn og fra den jevne mann. Det kreves svar med benevnelse: kroner, tonn, prosent. Dette er utfordringen. Det er opp til oss å ta den opp.

Overfor en slik utfordring kan man innta forskjellige holdning. Man kan gi opp med en gang og si at utfordringen ikke lar seg møte. Eller man kan forsøke å møte den. Kanskje vil det vise seg at det ikke går — at man ikke kan komme noen vei. Eller kanskje kan man komme i det minste et stykke på vei, — nok til at det betyr noe. La oss håpe det siste.

Slik som situasjonen er ligger vår sympati hos de økonomer som tar opp den hansken som er kastet. Hvis det lykkes å «kvantifisere» økonomien er det bra. Hvis det ikke lykkes frykter vi at det til syvende og sist blir værst for sosialøkonomien. Men man har da i det minste den trøst at forsøket er blitt gjort. Man har ikke unnlatt å prøve.

Det er ikke eksistensberettigende for en økonom at han i en konjunkturedgang kan si at «det kommer nok en oppgang», og at han under oppgangen kan si at «det kommer nok en nedgang». Det er heller ikke eksistensberettigende at han kan si at noen næringsgrener vil høste store fordeler av et fellesmarked, mens andre vil få store problemer. Det trenger man ikke økonomer for å få greie på. De krav som stilles til sosialøkonomien og til økonomiene i dag er større. Og økonomiens fremtid vil avhenge av hvordan disse krav kan tilfredsstilles, — av hvordan utfordringen blir møtt.

Øst og Vest i Oslo

naivitet eller sosial og økonomisk realitet

AV CAND. OECON. E. W. ØSTBERG

Vi har ikke med dette tenkt å gjøre Sosialøkonomens spalter til skueplassen for en ny eller utvidet debatt om østkant kontra vestkant. Men vi finner det på sin plass å la en sindig røst fra Oslo Kommunes Statistiske Kontor komme til orde og legge på bordet noen av de nakne fakta, som en statistiker og økonom vel først og fremst ville spørre om i forbindelse med en debatt som den vi har opplevet nylig. Cand. oecon. Østberg, sekretær ved ovennevnte kontor, konstaterer, på basis av statistiske data, kort og godt at det i Oslo er en klar forskjell mellom østkant og vestkant. Det første skritt på veien til å fri seg fra eventuelle fordommer må være å erkjenne at dette tyder på at fordommer er til stede i rikt monn.

Red.

Intervjuet med den 15-års piken i Ungdomstimen onsdag den 24. september var kanskje først og fremst interessant fra et psykologisk synspunkt. Det gjelder i enda høyere grad publikums og pressens reaksjon på intervjuet. Ikke desto mindre lar det seg gjøre å verifisere den påståtte «forskjellen» mellom østkant og vestkant i Oslo ved hjelp av såkalte «nakne» tall. Og det er ikke så helt uinteressant det heller.

Men la oss først se litt på hva jenta sa. Det var egentlig svært enkle ting. Hun startet med påstanden om at det er en forskjell på østkant og vestkant her i byen. Hun ble provosert til å trekke grensen mellom øst og vest langs Akers-«elven». Den intervjueren — som vi vel kan mistenke for å ha hatt en anelse om forholdet på forhånd — ville vite hva forskjellen besto i. Jenta nølte ikke mye med svaret: «De fine bor på vestkanten». På dette punktet begynte jeg selv å bli interessert, jeg lyttet så intenst jeg kunne og syntes faktisk jeg hørte — iallfall til løp til — anførselstegn rundt «fine». Hun utdypet beskrivelsen av ulikhetene ved å fortelle at «man» nesten alltid straks kunne avgjøre om en ungdom var fra øst- eller vestkanten, men kunne se det på klærne og høre det på språket. Hun hevdet videre at østkantungdommen representerte rockegalskapen. Østkantungdommen ville bråk. Vestkantungdommen kunne til nød delta i rock'n roll-forestillinger som iakttakere. Vestkantungdommen var likevel villig til å motta sine kolleger fra østkanten med forståelse, men de møtte ingen tilsvarende forståelse hos dem fra øst. Hun sa ikke kompleks, men mente det.

Omtrent sånn husker iallfall jeg samtalen. Den unge jentas oppfatning kunne vel vanskelig kalles sensasjonell. Det sensasjonelle måtte i tilfelle ligge i at disse tingene ble sagt, og sagt så beint fram, enkelt, naivt.

Hvordan reagerte så det store publikum? Det reagerte voldsomt. Arbeiderbladet kunne neste morgen berette om «rødglødende telefoner i

NRK» og om fortørnede ungdommer som stemplet uttalelsene som tøv og tant. Såpass kraftige saker måtte virke inspirerende på Dagbladet. Førstesiden ble helt preget av skandalen. Femten-åringen var hjelpeløst naiv og tåpelig snobbet, en programleder som kunne slippe sånt tøv løs på vergeløse lyttere hadde ikke vurderingsevne i det hele tatt. Så var det bare for de andre avisene å følge på etter evne. Pressen hadde plutselig fått et glimrende stoff og «byen» hadde fått noe å snakke om. Kringkastingens nye foredragssjef skulle riktig vise Dagbladet at radio-kronikørens utrettelige krav flere og mer aktuelle programmer ikke var gått hus forbi. Lørdagsprogrammet ble omlagt for å gi plass til en debatt om øst- og vestkant i Oslo.

Jo, det hele har vært en psykologisk sett interessant forestilling. Det forekommer meg at de enkle, naive uttalelsene i en enestående grad formådde å sette følelser i sving. Atter en gang fikk vi se at et sivilisert menneske har en sterk trang til å begrunne sine følelsesmessige reaksjoner med fornuftsmessige argumenter. Derfor har det også drysset innlegg, gjerne også kronikker, der skjeldsordene har vært i flittig bruk, men hvor en som regel har lett forgjeves etter sammenhengen mellom utgangspunkt og konklusjon. Særlig til å begynne med ble spørsmålet om det er noen forskjell på øst- og vestkant i Oslo uten blussel blandet sammen med spørsmålet om det er ønskelig med en slik forskjell og hvilke utslag eventuelle ulikheter gir seg.

Det burde være et logisk utgangspunkt å forsøke å bringe på det rene om ulikheter lar seg påvise. Folk flest foretrekker å starte med påstander. Forbausende mange fornuftige mennesker hevder at «dette snakket om et skille mellom øst- og vestkant er en fortidslevning. Det er ikke lengre noen forskjell.» På den andre siden har vi en stor gruppe som hevder at ulikhetene eksisterer og aldri lar seg utrydde. Påstandene blir sjelden begrunnet. Men foredragssjefen i NRK var faktisk enda freidigere da han innledet diskusjonsprogrammet lørdag den 27/9. Han avviste spørsmålet om realiteter med den begrunnelse at det ikke fantes statistikk som kunne fortelle noe.

En middels avisleser måtte vite at det dreide seg om realiteter. Annonser som «vakker utsiktsleilighet, beste vestkant» eller enda mer superlativt: «aller beste vestkant» er ikke fortidslevninger. I en tid da boligmarkedet stadig er helt dominert av selgerne, finner vi slike annonser praktisk talt hver dag, i det minste i de rette avisene. En som søker banklån til hus-

bygging vil ikke — ikke en gang i Husbanken — ha de samme mulighetene om tomten ligger på Grorud som hvis den ligger i Holmenkollven eller i det mer etterkrigsfine Ullernåsen. Jo, Hartvig Kiran burde ha visst, selv om han ikke var i stand til å skaffe statistikk. Imidlertid finnes statistikken. Vi skal hjelpe etter evne.

«De fine bor på vestkanten», sa jenta. Hvem er nå de fine? Det ville være uhyre vrient å bygge opp en absolutt tilfredstillende statistisk kode til belysning av finhetsgraden. Språk-dialektiske studier går vi omhyggelig utenom, vi vet også sørgelig lite om de eventuelle spesielle vaner når det gjelder forbruk av klær og mat i ulike deler av byen, vi vet ikke om østkant- eller vestkantbefolkningen går mest på kino og teater. Det mangler i det hele tatt mye på at de ulikheter som sikkert finnes, lar seg statistisk konkretisere. Men i det minste om vi holder fast ved anførselstegnene, vil vi fort bli enige om at inntekten er et viktig indirekte kjenne-tegn på finheten. Og det foreligger tall som forteller noe om inntektsnivået i forskjellige deler av Oslo. De nyeste tallene er såvidt tilårskomne som fra inntektsåret 1954, men om nye drabant-byer er bygd opp i løpet av den tiden som er gått etterpå — Veitvedt og Bøler er f. eks. kommet til — så er det ikke skjedd noen revolusjon.

Det er regnet ut gjennomsnittstall (aritmetisk gjennomsnitt) for de enkelte skatteklasser i Oslos 84 ligningskretser. De laveste skatteklassene er lite utsagnskraftige for de husholdnings-størrelser de egentlig står for, fordi skattytere som er over 70 år eller har en høy invaliditets-grad blir flyttet en eller to skatteklasser opp. Derfor finner vi det her riktigst å holde oss til skatteklasser 4, der også tallet på skattytere er tilstrekkelig stort til at gjennomsnittstallet blir utsagnskraftig.

Vi starter med en ligningskrets fra den «typiske vestkant», nemlig «Vestre Frogner» (ligningskrets 13). I denne kretsen var den gjennomsnittlige antatte inntekt for skattytere i skatteklasser 4 kroner 26 300. Et ganske anstendig gjennomsnittsnivå i 1954.

La oss så gå over til den typiske østkant. Vi velger Torshov (37). Der var den gjennomsnittlige antatte inntekt i skatteklasser 4 i 1954 kroner 13 604. Eller hvorfor ikke Nedre Grünerløkka (42), der det tilsvarende tallet var 13 239. Gjennomsnittsinntekten i disse østkantkretsene var m.a.o. bare litt mer enn halvparten av gjennomsnittsinntekten i de beste vestkantstrøk.

Men dette var ytterpunkter. Vi vil også se på et strøk som nok ligger på vestsiden av elva, men som ikke ligger så langt vest at det forsvarer betegnelsen «beste vestkant». Jeg hadde nær sagt tvert i mot. Nedre Ila (31) er et slikt strøk. Gjennomsnittsinntekten der nådde ikke høyere enn til 16 168, altså vesentlig nærmere østkant- enn vestkantnivå.

På dette punkt har allerede mange regnet med at jeg skal unngå ubehagelige utjevningskonfrontasjoner ved å holde meg til tidligere Oslo. Men det er slett ikke nødvendig å gå utenom.

Aker har også sin øst- og vestkant. I Holmenkollen—Slemdal (60) var gjennomsnittsinntekten 26 700, mens vi som eksempler på Aker-østkant kan ta kretser som for eksempel Grorud (70) med 13 667, Simensbråten—Manglerud (75) med 15 522, Bekkelaget—Abildsø (med Lambertseter) (76) med 15 212 og Bryn (73) med 14 938.

Aker har også sine mellomstrøk. En typisk krets i denne gruppen kan pekes ut vest for elva, nemlig Korsvoll—Tåsen (65) med en gjennomsnittsinntekt på 16 729. Men andre, med kanskje vel så god klang som iallfall halvparten av Korsvoll—Tåsen og med høyere gjennomsnittstall, ligger på østsiden. Det er Bekkelaget (77) med 17 673 og Ljan—Nordstrand med 18 996. Her gir beliggenheten altså ikke noe helt overbevisende skille mellom fint og ikke fint, selv om det er et godt stykke igjen til «beste vestkant» også for de «beste» strøkene i Nordstrand sogn.

Tallene bekrefter med en nesten forbløffende treffsikkerhet det inntrykk folk flest har dannet seg av de enkelte strøk. (Og ikke noe er vel deiligere for en statistiker enn å komme fram til resultater som viser akkurat det en visste på forhånd). Det kan uten videre slås fast at i den utstrekning inntekten kan brukes som et mål på «finheten», så er Oslo ikke bare delt i en østkant og en vestkant, men det eksisterer en ganske omfattende strøksmessig finhetsskala. Og Oslofolk er seg denne skalaen bevisst. De velger sitt strøk med utgangspunkt i skalaen uten å behøve å slå opp i noen tabell. Hvis det ikke hadde vært slik, ville strøkene ikke ha bevart sin spesielle karakter i den grad som tilfellet er.

Selvsagt skjer det en utvikling. Folk i de høyere inntektsklasser bosetter seg i Østre Aker og i de mindre «gode» strøk i Nordstrand. Foreløpig ser det imidlertid ut til at de svært ofte finner tilbake til «sitt» strøk så snart det gir seg leilighet. Det er derfor grunn til å tro at disse menneskene vil tøyne inntektsintervallene for øst-kretsene bare over en kortere periode.

Mer permanente slengere forekommer. Det har faktisk også i denne øst-vestdebatten vært brukt som et argument at Oslos ordfører bor et sted hvor han representerer det groveste brudd på strøkets harmoni, i en ligningskrets der den gjennomsnittlige antatte inntekt i skatteklasser 4 ligger rundt 13 000—14 000 kr. Det forbausende burde vel likevel ikke være at en kan finne sånne eksempler, men heller at tilfellene er så få.

Vi skal se litt på enkelte utslag av de strøksmessige inntektsulikheter. I 1955 foretok Oslo kommune statistiske kontor en representativ boligundersøkelse som understreker at boligforholdene er vesentlig annerledes på vestkanten enn på østkanten. Se på følgende fordeling etter boligstørrelse i forskjellige bydeler:

Jeg synes tallene taler uvanlig godt for seg selv. På Kampen og Vålerenga hadde mer enn 80% av boligene 2 eller færre rom, på Ris og Borgen (Vinderen—Slemdal) var bare hver 5. bolig så liten. På Kampen og Vålerenga forekom praktisk talt ikke boliger med 5 eller flere rom,

på Ris og Borgen var flere enn hver 3. bolig så rommelig. I det store området som strekker seg fra Hasle og nordover til Grorud var nærmere 40% av boligene på 2 rom og kjøkken eller mindre, i Huseby, Holmen, Holmenkollen var det tilsvarende tallet 12%. Til gjengjeld var 33% av boligene i dette ubetinget pene Akerstrøket på 5 eller flere rom, mens bare 3,1% av samtlige boliger i det nord-østlige området var så store. Størrelsesfordelingen i Gamle Aker, Ila og Lindern var sterkt øst-betont, mens fordelingen i Manglerud—Østensjø viser vestlige drag. Det forhindrer imidlertid ikke at avstanden både mellom Ilaområdet-fordelingen og fordelingen på Kampen—Vålerenga og mellom Manglerud—Østensjø-fordelingen og fordelingen for Ris—Borgen er klar nok til at en boligsøker ikke vil behøve å gruble mye når han skal (og kan) velge sitt strøk.

For den som ennå ikke er overbevist om at det eksisterer en økonomisk og sosial lagdeling i Oslo, en lagdeling som lar seg påvise strøksmessig, vil jeg servere noen tall til. Fra en sosialstatistisk undersøkelse av 1952 som tok sikte på å belyse skoleelevenes arbeidsforhold i hjemmet, kan det trekkes ut en fordeling etter foreldrenes sosialstilling i de enkelte skolekretser. På vestkant skolene i tidligere Oslo var 16% av hovedforsørgerne selvstendig næringsdrivende, 45% var funksjonærer, 32% var arbeidere og 7% «annen» sosialstilling. På østkanten var de tilsvarende tallene 7, 21, 65 og 7%. I Huseby og Smestad skolekretser finner vi tallene 20, 54, 17 og 9%, mens Furuset og Grorud viser fordelingen 10, 16, 64 og 10%. Tallene peker i det hele tatt

avgjort i retning av at det fremdeles er en viss sammenheng mellom inntekt og sosialstilling.

Høsten 1954 fikk foreldre med skolebarn et skjema vedrørende ferieopphold. Det viste seg at elevene på Akerskolene i større utstrekning enn elevene på skolene i tidligere Oslo var hjemme i hele ferien. Prosenttallene var henholdsvis 10,6% og 3,8% for folkeskoleelever. Det var imidlertid store individuelle ulikheter mellom skolene i det tidligere byområde. På Marienlyst skole hadde 0,2% av elevene vært hjemme i hele ferien, på Kampen, Gamlebyen og Vålerenga skoler var det tilsvarende tallet 6,0%. I Aker var variasjonsbredden enda større. På Slemdal og Vinderen hadde 3,2% vært hjemme i hele ferien mens hver 5. elev på de 3 skolene Ljan, Prinsdal og Klemetsrud hadde holdt seg hjemme.

Disse ulikhetene blir ytterligere understreket når en får vite at 5% av elevene på vestkant skolene og 12% av elevene på østkant skolene i tidligere Oslo hadde vært på kommunal feriekoloni, mens feriekoloniprosenten på skolene i Ullern og V. Aker var 2, mot 5 på skolene i Østre Aker og Nordstrand.

Men nei... Det kan skaffes flere beviser, Jeg lar dem likevel foreløpig ligge. Dette fenomenet med vestkant og østkant er jo når alt kommer til alt ikke spesielt for Oslo. Det er heller ikke bare et storbyfenomen. En Drammens-undersøkelse for noen år siden avslørte at også drammenserne er fullt på det rene med at det er forskjell på strøk. Jeg er redd for at vi selv i denne drabantbyenes tid blir nødt til å innse at strøkutjevningens vei er lang og møysommelig. Jenta var nok ikke så rent naiv likevel.

Bydel (etter standard- soneinndelingen)	Hybel- boliger	Boliger med kjøkken og flg. ant. rom							I alt
		1	2	3	4	5	6 og flere	Uopp- gitt	
Frogner (bydel 6)	6.6	4.5	22.1	21.0	18.6	14.0	12.4	0.8	100
Uranienborg (bydel 7)	9.6	10.4	20.0	26.1	23.1	8.3	1.5	1.0	100
Gamle Aker (13)	2.1	18.8	55.0	17.6	4.7	1.5	—	0,6	100
Ila (14)									
Lindern (15)									
Åsen (19)	3.5	26.6	59.4	9.4	0.7	0.2	0.2	—	100
Torshov (20)									
Rodeløkka (22)	1.9	32.3	47.2	13.7	3.2	0.3	0.3	1.1	100
Grünerløkka (23)									
Kampen (26)	2.4	37.5	43.7	13.0	2.2	—	0.2	1.0	100
Vålerenga (27)									
Manglerud (35)	2.1	8.7	32.1	36.6	13.6	3.8	1.4	1.7	100
Østensjø (36)									
Grorud (40)	2.0	11.5	24.4	47.0	11.2	2.3	0.8	0.8	100
Bjerke (41)									
Ulven (42)									
Hasleby (43)									
Grefsenlia (44)	2.7	3.3	15.4	23.2	20.3	12.6	22.5	—	100
Ris (46)									
Borgen (47)									
Huseby (48)	0.6	1.2	10.2	19.2	34.0	16.2	16.8	1.8	100
Holmenbyen (49)									
Holmenkollen (50)									
Røabyen (52)	—	7.8	6.9	25.5	26.5	18.6	12.7	2.0	100

Det har vært mye snakk om fordommer. Og fordommene er uten tvil til stede i rikt monn. Vi må bare gjøre oss det klart hva fordommene består i. Personlig mener jeg at de først og fremst manifesterer seg ved en — nær sagt — redsel for kontakt med «andre miljøer». Den redselen er det også som fram for noe annet

stabiliserer øst—vest-skillen. Det burde nesten være en kulturoppgave å få bort litt av denne miljømessig «vær deg selv nok»-innstillingen. En boligplanlegging som i høyere grad enn hittil tar sikte på små og store boliger både i «fine» og «mindre fine» strøk, vil være ett bidrag.

Verdifast sparing i livsforsikring

AV OLE HAGEN

I løpet av de senere år har spørsmålene i forbindelse med ønskeligheten av og mulighetene for å gjennomføre verdifast sparing på bred basis (via banker og livsforsikringsselskaper) gjentagne ganger vært oppe til debatt. Konkrete tiltak av betydning er imidlertid ikke blitt gjennomført. Dosent Ole Hagen legger i artikkelen nedenfor frem sitt syn på enkelte av de spørsmål som reiser seg i forbindelse med verdifast sparing. Artikkelen er delvis preget av ukonvensjonelle tankebaner. Hagen er ingen tilhenger av å gjennomføre verdifast sparing på bred basis, og han setter spørsmålsteget ved såvel ønskeligheten av som mulighetene for å gjennomføre et slikt system. På den annen side antydes andre muligheter som har vært mindre fremme i debattene omkring disse spørsmål.

Red.

Diskusjonen om livsforsikring og inflasjonstap har i stor utstrekning konsentrert seg om spekulasjoner om «verdifaste» livsforsikringer. Nå er begrepet verdi i seg selv noe subjektivt og foranderlig og «verdifasthet» følgelig en illusjon både teoretisk og praktisk. Det man mener med verdifast er vanligvis indeksregulert, dvs. man bruker som verdimåler et tilnærmet tallmessig uttrykk for en tankemessig konstruksjon. Indeksregulerte poliser ville være en enkel sak å ordne dersom livsforsikringsselskapene kunne skaffe seg indeksregulerte obligasjoner til anbringelse av sin forvaltningskapital.

Mulighetene for en slik ordning har vært utredet og drøftet hos oss og i våre naboland, og diskusjonen synes nærmest å vise at noe slikt i hvert fall ikke er noen praktisk mulighet for tiden hos oss.

Indeksregulerte obligasjoner eller liknende kunstige åndsprodukter er imidlertid ingen nødvendighet for å løse det som er problemets kjerne, som vi skal se i det følgende etter først å ha redusert problemet til naturlig størrelse.

For det første finnes det forsikringstakere som bare er interessert i å sikre en viss nominell kapital uten hensyn til dennes kjøpekraft, f. eks. til dekning av gjeld. Det er altså hverken nødvendig eller ønskelig at en ordning med mer eller mindre realverdisikring (som ville virke begge veier) skal omfatte alle forsikringstakere. For det annet er de populære forestillinger om forsikringstakernes tap ved prisstigning betydelig overdrevne. Man glemmer gjerne at forsikrings-

takeren stadig har hatt full valuta for risiko-premien, mens sparepremien er blitt betalt med gradvis redusert valuta. Ved jevn prisstigning blir det altså i gjennomsnitt bare en brøkdel av prisstigningen som har redusert oppsparingens reelle verdi. Videre må spørsmålet om å unngå tap i oppsparingens reelle verdi kunne skilles ut fra spørsmålet om å holde risikodekningen å jour med forsikringsbehovet under prisstigning.

Spekulasjonene om indeksregulerte obligasjoner synes å bygge på en underforstått forutsetning om at kapitalplasing i nominelt fikserte fordringer nødvendigvis må medføre tap under prisstigning. Denne vaneforestilling synes riktig nok å stemme med praktisk erfaring, men dermed er ikke gitt at dette skyldes en økonomisk nødvendighet.

Hvis vi tenker oss at alle priser stiger med 1% pr. år, og at grenseavkastningen av realkapital er 5%, så er realrenten 5% p. a. Hvis vi nå tenker oss et fritt kapitalmarked og ser bort fra alle komplikasjoner som ikke har noe med sakens prinsipielle side å gjøre, er det en betingelse for likevekt at f. eks. den effektive penge-rente for obligasjoner må bli 6,05%. Denne rente gir først kompensasjon for prisstigningen og deretter 5% rente, m.a.o 5% realrente. Hvis prisstigningen skulle vise seg å bli større enn 1% vil obligasjonseierne få mindre realrente enn eierne av realkapital, men f. eks. en prisstigning på 0,5% pr. år ville gi større realrente for obligasjonseierne enn for eierne av realkapital.

Når denne modell ikke stemmer med virkeligheten, skyldes det at vi ikke har noe fritt kapitalmarked, selv om vi ser bort fra alle offentlige inngrep som har til hensikt å dirigere det økonomiske liv. Store deler av samfunnets kapital er av legale, konvensjonelle eller praktiske grunner bundet til bestemte former for investeringer. Disse påtvungne former er alltid pengefordringer. Dermed mangler kapitalmarkedet den nødvendige bevegelighet for å reagere på prisstigning på en slik måte at pengekreditorene får kompensasjon i renten. Det er for en stor del bestemmelser som tar sikte på å beskytte småsparere som er årsak til disse forhold som rammer de investeringer som av praktiske grunner er typiske for nettopp småsparerne.

Etter dette kunne det synes naturlig å foreslå opphevelse av disse bestemmelser slik at f. eks.

livsforsikringsselskaper kunne plasere sine midler i aksjer, faste eiendommer o. l. Mot dette blir det ofte innvendt at om livsforsikringsselskapenes forvaltningskapital skulle slippe løs på disse markeder, ville de bli sprenget og man ville få en inflasjonsartet utvikling. Man glemmer da at hver krone som ved en slik frigjøring ble tilført f. eks. aksjemarkedet ville være overført fra lånemarkedet, hvor den ville etterlate seg et finansieringsbehov som en nå ville se seg henvist til å søke dekket ved f. eks. aksjetegning. Både utlån og «investering i realverdier» finansierer realinvestering, og en overføring som nevnt behøver i og for seg ikke ha noen innflytelse på den samlede realinvestering.

Et annet spørsmål er om ikke nettopp de nevnte restriksjoner, hvis virkninger belønner lånefinansiert realinvestering under prisstigning, i forbindelse med kredittvesenets ekspansjonsmuligheter, representerer en latent inflasjons-trusel som blir aktiv ved enhver, også moderat, prisstigning.

Det er imidlertid andre grunner som kan anføres mot at forsikringstakernes inflasjonsproblem løses ved at livsforsikringsselskapene anbringer sine midler i realverdier.

Det må kreves at forsikringskontrakten klart og presist fikserer selskapets forpliktelser. Dette krav ville ikke være oppfylt hvis kontraktene var kalkulert så forsiktig at betydelig bonus ville være en normal forventning.

Det må stilles strenge krav til sikkerhet for oppfyllelsesevnen.

Uten mulighet for kontraktmessig indeksregulerte anbringelser av forvaltningskapitalen er indeksregulerte livsforsikringer uforenlige med disse krav. Skal forsikringskontraktenes ytelser som nå være nominelt fiksert, må selskapene allerede p.g.a. muligheten for synkende prisnivå være meget forsiktig med plassering i realverdier. Det er dermed utelukket at de kan engasjere seg så sterkt i realverdier at de tilnærmedesvis kan gi kompensasjon for betydelig prisstigning. Hertil kommer at man jo ikke kan investere i abstrakt realverdi, men må velge konkrete objekter som alltid er forbundet med forretningsmessig risiko, uavhengig av den generelle prisbevegelse.

Det er imidlertid fullt mulig, uten endring i gjeldende rettsregler, å finne en ordning som kan gi forsikringstageren de fordeler som følger med en vanlig kombinert risiko og spareforsikring, uten at han blir bundet til å ha oppsparing i livsforsikringen anbrakt i pengefordring.

Dette kan den enkelte forsikringstager beslutte i dag og ha gjennomført i morgen. Det er vanligvis kurant å belåne en livspolise opp til gjenkjøpsverdien. Dette beløp kan han så anbringe hvordan han vil, ganske som andre sparemidler. Noe inflasjonstapsproblem som er særegent for forsikringssparing eksisterer altså egentlig ikke.

Derimot gjenstår visse vanskeligheter som er felles for alle småsparere. Disse er velkjente og kan i det vesentlige antydes med to stikkord:

aksjebrevenes størrelse og risikoutjevning. Også disse vanskeligheter mener jeg kan overvinnes innenfor rammen av gjeldende rett. Det ville føre for langt her å gå i detaljer, men la meg bare antyde at ingen rettsregler synes å hindre sameie i f. eks. aksjer mellom et stort antall personer. Aktuar Harald Johnsen synes å ha vært inne på en liknende tanke (ikke spesielt for forsikringstakere) i «Farmand» nr. 28 1957.

Noen verdifast sparing i egentlig forstand kan en slik ordning ikke gi. Hva den kan gi er en mulighet for å forene fordelene ved vanlige kombinerte kapitalforsikringer med frihet til å plasere sine sparemidler helt eller delvis i aktiva som stort sett stiger i nominell verdi når prisnivået stiger. Mer kan man ikke med rimelighet forlange.

Stipendium

Alexander von Humboldt-stipend 1959—60.

Den tyske Alexander von Humboldt-Stiftung utdeler hvert år stipend til utenlandske akademikere *under 30 år*, som har eller tar sikte på undervisningsstillinger ved universitet eller høyskole, forskningsstillinger ved vitenskapelige institutter eller lignende akademiske stillinger i sine hjemland.

Stipendiene skal benyttes til videregående studier ved universiteter, høyskole eller forskningsinstitutter i Vest-Tyskland eller Vest-Berlin. De gjelder for et akademisk år (1. oktober—31. juli) og kan eventuelt bli fornyet for følgende år.

Månedssratene på *DM 450,—* forutsettes å dekke oppholdsutgifter, husleie og sykestrygd for en person. Studieavgifter og reiseutgifter (2. klasse) tur—retur den tyske grense — studiestedet blir refundert.

Stipendiatene forplikter seg til å innlevere to rapporter, en kort etter 6 måneder og en fyldigere ved stipendperiodens slutt.

Norske søkere må ha fullført sin univesitetsutdanning og ha gode kunnskaper i tysk.

Henvendelse Forbundsrepublikken Tysklands Ambassade, Oscarsgt. 45, Oslo.

Søkere bosatt på Vestlandet henvender seg til Forbundsrepublikken Tysklands konsulat, Kalfarveien 54, Bergen.

Søknadsfrist *10. november 1958.*

Resultatet av søknadene vil foreligge i midten av juni.

Litt om statistiske utvalg i teori og praksis

AV HARALD HANSSEN-BAUER

I den statistiske litteratur som de fleste sosialøkonomer stifter bekjentskap med behandles stort sett utvalgsproblemene på en forholdsvis teoretisk måte. Det er mer sjelden at de problemer som reiser seg når man i praksis skal gjøre bruk av utvalgsundersøkelser tas opp til inngående behandling. I artikkelen nedenfor konsentrerer konsulent Harald Hanssen-Bauer interessen mer om de praktiske sider ved visse former for utvalgsundersøkelser. Artikkelen tar for seg de praktiske utvalgsproblemer som reiser seg, og hvordan disse søkes løst, ved markedsundersøkelser og opinionsmålinger. Dette er nettopp et av de områder hvor utvalgsprinsippene har fått den bredeste anvendelse og hvor folk flest stifter et overfladisk bekjentskap med dem.

Red.

Innledning

Innledningsvis kan det være hensiktsmessig å minne om at en meget stor del av de statistiske problemer økonomen eller statistikeren i praksis finner seg stillet overfor på den ene eller annen måte har forbindelse med statiske utvalg. I den teoretiske statistikk er det blitt utledet metoder og regneprinsipper som gjør det mulig å trekke nokså generelle slutninger med en viss grad av sannsynlighet på basis av utvalg. Stort sett har imidlertid disse metoder og regneprinsipper et fellestrekk: De forutsetter at de utvalg man har med å gjøre er tilfeldige utvalg av en eller annen nærmere definert populasjon. Men selve utvalgsproblemene når man i praksis skal skaffe seg tilfeldige utvalg kommer den teoretiske litteratur mer sjelden inn på annet enn rent overfladisk i forbifarten. Som oftest går man ikke her lenger enn til å slå fast at tilfeldige utvalg er utvalg av telleenheter trukket fra en populasjon på en slik måte at hver enkelt telleenhet i populasjonen har hatt nøyaktig den samme sannsynlighet for å komme med i utvalget.

Jeg skal nedenfor ta opp enkelte av de utvalgsproblemer som i praksis reiser seg ved markedsundersøkelser og opinionsundersøkelser, det vil si når man skal trekke tilfeldige utvalg av et lands befolkning eller av visse deler av befolkningen. Det er nedlagt meget arbeid gjennom mange år av høyt kvalifiserte statistikere for å utarbeide de best mulige utvalgsmetoder nettopp med slike formål for øyet. Når så meget er blitt — og fortsatt blir — ofret på dette, har det sammenheng med det forhold som er blitt påpekt foran: At de regneregler som, når utvalget er gjort, i sin tur vil komme til anvendelse forutsetter at det er tilfeldige utvalg man har med å gjøre.

Hvorfor utvalg?

En meget stor del av de avgjørelser som f. eks. en bedriftsleder må treffe er, bevisst eller ubevisst, basert på et sett av forutsetninger. Ofte

vil disse forutsetninger kunne erstattes av viten, slik at man får et sikrere grunnlag for beslutninger. Man kan si at markedsforskningens oppgave er å erstatte forutsetninger, som ofte er de rene gjetninger, med viten, — eller å erstatte mer eller mindre arbitrære forutsetninger med klare og velbegrunnede forutsetninger som holder stikk med en viss grad av sikkerhet.

I de fleste tilfeller vil det være økonomisk uoverkommelig å erstatte de forutsetninger man bygger på, f. eks. om markedsforholdene, med eksakt viten. Dette ville betinge undersøkelser av typen «totaltelling». I slike tilfeller er det man griper til utvalgsundersøkelser. På basis av hvordan visse variable forholder seg i et utvalg søker man å trekke slutninger om de samme variable i den populasjon man ønsker nærmere opplysninger om.

Det kan her være på sin plass å illustrere betydningen av i slike tilfeller å bygge på tilfeldige utvalg. La oss tenke oss at en utvalgsundersøkelse gir som resultat at 30 prosent av husholdningene har kjøleskap. Utvalget omfatter 2100 husholdninger. Hvis dette utvalg er et tilfeldig utvalg av husholdninger i Norge kan vi med meget god tilnærmelse slutte at det er en sannsynlighet på 0,95 for at mellom 28 og 32 prosent av alle husholdninger i Norge har kjøleskap. Og det er en sannsynlighet på mer enn 0,99 for at mellom 27 og 33 prosent av husholdningene er i denne heldige stilling. Hvis, på den annen side, vårt utvalg ikke er noe tilfeldig utvalg, kan vi strengt tatt ikke slutte noe annet enn at 30 prosent av husholdningene i utvalget har kjøleskap. Så lenge vi ikke har tilfeldige utvalg å bygge på vil en slutning fra utvalget til populasjonen ha karakteren av gjetning.

Hvordan sikre tilfeldige utvalg?

Man kan si at oppskriften på hvordan man skal få skaffet til veie tilfeldige utvalg er denne:

- 1) Skaff en liste over alle telleenheter i populasjonen.
- 2) Gi hver telleenhet et nummer, og la ikke to eller flere enheter få samme nummer.
- 3) Loddtrekk et antall nummer som tilsvarer den utvalgsstørrelse som ønskes.

Selve loddtrekkingen byr i praksis ikke på særlige problemer. Det er i tidens løp blitt utarbeidet tabeller med «random sample numbers» som her kommer til anvendelse. I praksis er det gjerne punktene 1) og 2) som byr på problemene, og da særlig punkt 1).

Hvis man skal ha et utvalg av den norske befolkning vil det være nærliggende å bygge på folkeregistrenes kartoteker, hvor i prinsippet alle personer hjemmehørende i Norge skal være registrert. Økonomiske og praktiske vanskeligheter vil imidlertid vanligvis stille seg hindrende

i veien for å benytte folkeregistrene som grunnlag for uttrekningen av tilfeldige utvalg. Dermed er allerede fullkommenheten ved utvalget ødelagt. Det finnes nemlig ingen andre fullstendige lister over personer hjemmehørende i Norge enn folkeregistrenes (og selv disse er ikke fullkomne). Det finnes imidlertid lister som lar seg anvende i praksis uten at man gjør «altfor store feil». Ved det institutt hvor jeg selv arbeider trekkes utvalgene vanligvis på grunnlag av valgmanntallet ved siste valg, dvs. for tiden på grunnlag av valgmanntallet ved Stortingsvalget i 1957.

De mest iøynefallende svakheter ved valgmanntallet som grunnlag for uttrekning av utvalg er at valgmanntallet bare omfatter personer som var stemmeberettiget i 1957, og disse personer er oppført på sin daværende adresse. Dette innebærer bl. a. at personer som ikke hadde fylt 21 år før valget ikke kommer med i et utvalg som trekkes med utgangspunkt i valgmanntallet. Dette oppveies imidlertid ved prinsipper som det gjøres nærmere rede for i det følgende. En annen konsekvens av at man bygger på valgmanntallet er at typiske nybyggingsstrøk vil bli underrepresentert systematisk i utvalgene, i og med at innflyttingen dit er relativt stor. Dette kan for spesielle undersøkelsers vedkommende spille en ganske stor rolle, men ved de fleste undersøkelser er dette forhold av mindre betydning. Det er imidlertid tilstrekkelig til å ødelegge fullkommenheten ved utvalgene. I den grad man ikke forandrer selve populasjonsdefinisjonen har man, når man bygger utvalgene på valgmanntallene, allerede slått inn på «tilnærmelsens vei». Men man må i praksis gå enda mange skritt på denne vei, som det vil fremgå i det senere. Det i praksis å lage gode utvalg vil faktisk si det samme som å finne de best mulige og samtidig praktiserbare tilnærmelser til de ideelle prinsipper og fremgangsmåter. På den ene side har man de teoretiske krav til utvalgene, mens man på den annen side gjerne har forholdsvis trange økonomiske rammebetingelser å ta hensyn til.

Men tilbake til de konkrete utvalgsproblemer. Det å skaffe til veie og foreta trekninger fra valgmanntallene i samtlige landets kommuner vil heller ikke være noen farbar vei i praksis. Det er flere grunner til dette, uten at jeg skal gå nærmere inn på disse her. I praksis løses problemet ved at man bygger på et utvalg av kommuner, og valgmanntallene fra disse kommuner danner i sin tur grunnlaget for uttrekning av personer. Utvalgene foretas altså i flere trinn, i og med at man først trekker et utvalg av kommuner og deretter et utvalg av personer. Man får dermed hva man kaller flertrinns-utvalg.

Stratifisering og fler-trinns-utvalg

P.S.U. (primary sampling units) er den forkortede betegnelse som gjerne brukes for de enheter (her kommuner) som danner første utvalgsestrinn ved fler-trinns-utvalg. Det neste

trinns enheter (personer) betegnes på samme måte S.S.U. (secondary s.u.). Et utvalg av P.S.U.-er danner grunnlaget for mange uttrekninger av S.S.U.-er. Et slikt permanent utvalg av P.S.U.-er gis ofte betegnelsen «Master Sample».

Det ligger som regel et meget stort arbeid bak utarbeidelsen av et Master Sample. Mange institutter betrakter sine Master Samples som forretningshemmeligheter og vokter dem like skinssykt som bedrifter i den kjemiske sektor vokter sine formler. Det er ikke for meget sagt at det ligger måneders innsats av høyt kvalifisert arbeidskraft bak vel utarbeidede Master Samples.

Utarbeidelsen av et Master Sample og trekningen av P.S.U.-er skjer gjerne samtidig med stratifiseringsprosesser. P.S.U.-ene (i dette tilfelle kommuner) grupperes på forhånd i forskjellige grupper etter visse kriterier. Poenget er at hver enkelt av disse gruppene internt skal være mest mulig homogene, mens de forskjellige gruppene seg i mellom helst skal adskille seg så meget som mulig fra hverandre. Det er mange forskjellige variable som kan legges til grunn for slike stratifiseringsprosesser. Ved mitt institutt er det gjort gode erfaringer med å bruke «tettbebyggelsesgrad» som stratifiseringskriterium for kommuner. Det er kjent at stratifiserte utvalg har gunstige karakteristiske sammenlignet med ikke-stratifiserte utvalg, bare stratifiseringsprinsippene har vært «fornuftige». Vi skal imidlertid ikke gå nærmere inn på disse forhold her, men nøye oss med å henvise til den teoretiske litteratur.

Som nevnt vil en stratifisering etter «fornuftige» prinsipper ha gunstige virkninger på utvalget. Dette gir seg utslag i at de spredninger man må regne med for de variable man ønsker å måle, vil kunne være mindre i stratifiserte enn i ikke-stratifiserte utvalg. På den annen side vil fler-trinns-utvalg medføre visse konsekvenser i motsatt retning. Det vil selvfølgelig her spille en rolle hvor mange P.S.U.-er man trekker ut for senere å basere sine utvalg av S.S.U.-er på. Vi skal heller ikke her gå nærmere i detalj på dette punkt. Vi skal bare innskrenke oss til å fastslå at de prinsipper som er beskrevet i dette avsnitt, medfører at de formler man senere baserer sine beregninger på, modifiseres sammenlignet med de formler man kunne bruke hvis man arbeidet med fullstendig tilfeldige utvalg basert på ettrinns-utvalg. Bortsett fra en «fornuftig» stratifisering har visse gunstige virkninger, har vi igjen fjernet oss noe fra de helt ideelle utvalgsprinsipper, og vi har tatt et nytt skritt videre på «tilnærmelsenes vei».

Klynge-utvalg

Vi er nå kommet dit hen at vi har et utvalg av kommuner, og for disse kommuner har vi skaffet valgmanntallet fra siste valg. Spørsmålet er nå hvordan vi skal gå frem for å skaffe det endelige utvalg av personer som vi skal undersøke nærmere med hensyn til visse vari-

able. Før vi her går videre, skal vi imidlertid se litt nærmere på et nytt prinsipp som i de aller fleste tilfeller anvendes i praksis ved intervjuundersøkelser av forskjellig art. I engelsk litteratur har prinsippet fått betegnelsen «Cluster Sampling». På norsk har jeg sett betegnelsen «Klynge-utvalg». Det ligger i grunnen i navnet hva prinsippet innebærer.

Ved klynge-utvalg går man i praksis frem på den måte at man i stedet for å ta utvalgene ved å trekke en og en S.S.U., trekker f. eks. 3 og 3 S.S.U., f. eks. på den måte at en S.S.U. som blir uttrukket, gjelder også for de to nærmestliggende S.S.U., slik at disse følger den uttrukne i utvalget. I praksis trekker man f. eks. ut en husholdning innenfor hvilken intervju skal gjennomføres. Det gjennomføres da også intervju i de to nærmestliggende husholdninger. (Det behøver ikke nødvendigvis være de to nærmestliggende husholdninger som følger den første i utvalget, men poenget er at den enkelte trekning av S.S.U. (husholdning) betegner en samtidig trekning av f. eks. 3 husholdninger).

Prinsippet med klynge-utvalg anvendes selvfølgelig fordi det er omkostnings-besparende. Konsekvensene av denne fremgangsmåte er imidlertid at utvalgenes kvalitet forringes sammenlignet med et helt tilfeldig utvalg hvor hver enkelt husholdning trekkes for seg. Tenker man seg f. eks. at det mellom nabo-husholdninger er fullstendig identitet m.h.t. de variable man vil undersøke ved hjelp av utvalg, vil konsekvensene av at man bruker klynge-utvalg, være de samme som om man baserte seg på mindre utvalg i det hele tatt. Under slike forutsetninger kan man si at utvalgsstørrelsen reduseres proporsjonalt med klyngens størrelse. For eks., vil man ha et utvalg på 3 000, og man benytter seg av klynger på 3, og det er fullstendig identitet mellom nabohusholdninger m.h.t. den variabel man vil undersøke, vil dette i praksis være det samme som om man reduserte utvalget til 1 000. På den annen side, hvis det ikke er noen som helst tendens til at nabohusholdninger, m.h.t. den eller de variable man vil studere, fremviser større homogenitet enn tilfeldig uttrukne husholdninger i det hele tatt, vil det at man betjener seg av klynge-prinsippet ikke ha slike konsekvenser som foran nevnt.

I praksis må man regne med at sannheten ligger ett eller annet sted mellom de to ytterpunkter som her er skissert. Dette innebærer at man vil kunne beregne to forskjellige sett av spredninger for de variable man ønsker å studere nærmere, idet man beregner ett sett spredninger under forutsetning av fullstendig identitet og ett sett under forutsetning av ingen som helst tendenser i retning av større homogenitet blant nabohusholdninger enn blant hvilke som helst tilfeldig utvalgte husholdninger. «Ett eller annet sted» mellom de to sett av spredninger man derved kommer frem til, vil de spredninger man i virkeligheten må regne med ligge. Hvor det i praksis vil ligge, vil avhenge av hvilke «homogenitetstendenser» man må regne med

nettopp for den eller de variable man ønsker å studere.

Ved å betjene seg av klynge-utvalg, har man gått enda et skritt på «tilnærmelsenens vei». På grunn av økonomiske rammebetingelser tvinges man altså lenger og lenger bort fra det helt ideelle.

Forskjellige utvalgsproblemer

Vi er nå i følgende situasjon: Vi har en liste over kommuner innenfor hvilke vi skal trekke et utvalg av en eller annen størrelse. For disse kommuners vedkommende har vi valgmann-tallet ved stortingsvalget 1957. Vi går ut fra at det er gitt hvor mange S.S.U.-er vi skal trekke innenfor hver kommune. (Problemene i forbindelse med bestemmelsen av hvor mange S.S.U.-er vi skal strekke innenfor hver kommune skal vi ikke gå nærmere inn på. Dette vil bl. a. avhenge av om man baserer seg på «proporsjonal sampling», eller om man vil betjene seg av veieprosesser og bruke dis-proporsjonal sampling). La oss nå forutsette at vi skal ha et utvalg av husholdninger. Vi må da huske at vår liste er en liste over personer. Dette innebærer at hvis vi trekker utvalg fra vår liste og oppsøker de husholdninger som de uttrukne personer hører hjemme i, vil vi få en over-representasjon av store husholdninger, i og med at hver enkelt av disse omfatter flere personer enn de små husholdningene. Man oppnår på denne måte systematisk skjeve utvalg av husholdninger. Dette er et viktig punkt, i og med at svært mange undersøkelser forutsetter utvalg av husholdninger og ikke av personer.

I praksis søker man her å løse problemet ved at man, når man skal ha et utvalg av husholdninger, ikke gjennomfører intervju innen den husholdning hvor den uttrukne person hører hjemme, men f. eks. i nabohusholdningen. Derved vil i det minste den feilkilde som kommer inn i og med at større husholdninger har en større sannsynlighet enn mindre husholdninger for å bli med i det endelige utvalg reduseres noe. Men uten å gripe til uhyre kostbare metoder vil man neppe helt kunne fjerne de skjevheter som her er påpekt.

Når man anvender prinsipper som de her antydde, betyr dette at man ikke lenger trekker ut direkte de S.S.U.-er som skal være med i utvalget, men at uttrekningen fører frem til et startpunkt som danner utgangspunktet for den endelige utvelgelse av S.S.U.-er etter visse prinsipper. Hvis også klynge-prinsippet anvendes, kan f. eks. en utvalgsinstruks til en intervjuer i praksis se slik ut: «Oppsøk følgende adresse: Hans Hansen, Kongensgt. 33, Oppgang C, II, Drammen. Dette er utgangspunktet for intervjuarbeidet. Nummerer nå alle husholdninger i nærheten etter følgende prinsipp: Husholdningene i samme oppgang (oppg. C) nummeres fra 1 og oppover ved at den husholdning som er bosatt rett over Hans Hansens får nr. 1, den over nr. 2 osv., hvoretter De arbeider Dem nedover etasjene på den motsatte side av gangen

til og med 1. etasje. Gå så til neste oppgang (oppg. D) og fortsett å nummerere husholdningene ved å begynne på venstre side i første etasje. Hvis det ikke er flere oppganger i huset, gå tvers over gaten til nærmeste hus og fortsett på samme måte. Fortsett til De har nummerert 15 husholdninger. Av disse skal intervju gjennomføres i nr. 5, i nr. 10 og nr. 15». Som man ser, vil utvalgsinstruksene bli forholdsvis kompliserte, særlig hvis man skal ta hensyn til alle muligheter som kan tenkes å inntreffe.

Det skal her innskytes at det er minst like viktig at man anvender utvalgsprinsipper og formulerer instruksjoner som intervjuerne skjønner og som de ikke blir for sterkt fristet til å «forenkle» på egen hånd, at man har sitt på det tørre rent utvalgs-teoretisk. Det er ikke minst på dette punkt at vanskelighetene ligger i praksis. Å stille for store krav til intervjuernes forståelse, og å forlange for mye av dem for å oppnå intervju i bestemte husholdninger, medfører meget lett at intervjuerne tyr til «forenklinger» på egen hånd og på denne måte fullstendig ødelegger de «fine» prinsipper man gjerne vil basere seg på.

Det skal her nevnes at man ved utvelgelsen av personer, når disse er utvalgsenheter, i praksis også betjener seg av prinsippet med listeføring og intervjuing av visse «nummer» på listene.

Mange andre fremgangsmåter og prinsipper enn de her beskrevne, kan i praksis komme til anvendelse. Mange institutter bruker enda prinsipper som medfører systematisk skjeve utvalg, f. eks. fordi man skal intervju innenfor husholdninger, men trekker utvalgene på basis av personliste. En slik fremgangsmåte forenkler selvfølgelig det hele til en viss grad. Så vidt jeg vet er det institutt jeg selv arbeider ved, det første som tok hensyn til denne spesielle strukturelle skjevhet ved konsekvent ikke å gjennomføre intervju innenfor den husholdning som den uttrukne person tilhører, men ved kun å bruke denne husholdning som utgangspunkt for den endelige utvelgelse av intervjuobjekter.

Erfaringer med utvalg

Det er kommet klart frem i denne artikkel at man i praksis, når man skal skaffe seg utvalg av husholdninger eller personer, tillemper mange tilnærmelsesmetoder, delvis p.g.a. at man absolutt ikke er i stand til å følge de ideelle prinsipper, og delvis av økonomiske grunner. Spørsmålet er da: Hvor havner man hen når man anvender slike tilnærmelsesprinsipper? Blir de utvalg man til syvende og sist blir sittende igjen med «gode nok»? Dette er selvfølgelig et spørsmål som det er uhyre vanskelig å svare på. Generelt må man si at resultatet synes å bli ganske bra på de punkter hvor man kan kontrollere det, nemlig på de punkter hvor det foreligger sammenlignbar offisiell statistikk. Visse kontrollmuligheter har man f. eks. med hensyn til disse variable: Kjønn, alder, ekte-

skapelig stilling, yrke og sosial stilling. Stort sett må man si at resultatene hva angår disse variable er forbausende bra, tatt i betraktning alle de tilnærmelsesprinsipper man betjener seg av, og alle de ufullkommenheter som kleber seg ved utvalgene. Hovedkonklusjonen blir stort sett at det ikke ser ut til at man kommer særlig galt avsted ved å bygge på utvalg som er basert på de prinsipper og fremgangsmåter som det her er gjort rede for. Tvert imot, i det overveiende antall tilfeller får man, i alle fall når det gjelder de nevnte variable, et forholdsvis riktig bilde av forholdene ved å betrakte hvordan disse variable forholder seg i utvalget.

Ofte kommer det inn andre problemer og vanskeligheter enn de som her er berørt. Disse er ofte av en slik art at de medfører skjevheter i de utvalg man får, uten at det er mulig på forholdsvis begrenset plass å gå nærmere inn på disse forhold. En ting skal imidlertid her nevnes: Det foreligger en viss tendens til under-representasjon av yngre aldersklasser og eldre aldersklasser ved de fleste utvalg av personer. Dette henger først og fremst sammen med at yngre mennesker ofte er «ute på farten», og således ikke å få tak i for intervjuerne, uten gjentagne besøk på samme sted. På den annen side vegrer eldre mennesker seg svært ofte sterkere enn andre mot å la seg intervju, samtidig som de ofte er syke, eller det opptrer kontaktvanskeligheter p.g.a. dårlig hørsel etc. I slike tilfeller kan det være fristende å gripe til veieprosesser for å få forskjellige aldersklasser representert i riktige forhold innenfor utvalgene. Dette er imidlertid svært lite anbefalelsesverdig. I virkeligheten vil man da omgjøre sitt utvalg til et såkalt kvote-utvalg, hvilket er en utvalgstype som de fleste statistikere tar avstand fra. Ved kvote-utvalg får ofte intervjuerne følgende instruks: De skal intervju så og så mange personer i den og den aldersklasse, så og så mange i den aldersklasse osv. Det endelige utvalg av personer blir da i forholdsvis høy grad overlatt til intervjuerens for godt befinnende. Man vil her risikere forholdsvis store systematiske skjevheter, som imidlertid vil bli skjult av det forhold at de forskjellige aldersgrupper representeres i de riktige forhold til hverandre i utvalget. Her må man imidlertid erindre at f. eks. de yngre mennesker som man ikke får tak i, p.g.a. at de er meget ute, ikke lar seg representere ved de som får tak i fordi de er ofte hjemme. Man kan selv tenke seg hvor man ville havne ved en slik fremgangsmåte hvis man f. eks. skulle gjøre undersøkelser om lesevaner eller kinovaner e. l. Det vil da være å foretrekke å operere med utvalg som er skjeve på den måte at visse grupper av befolkningen er under-representert, mens man vet dette, og vet hvorfor utvalget er skjevt, fremfor å operere med tilsynelatende «riktige» utvalg.

Hvis man ex post anvender veieprosesser for f. eks. å få forskjellige aldersgrupper representert i riktig proporsjon i utvalget, eller man anvender kvote-utvalg, som på forhånd sikrer

dette, vil man altså hylle seg inn i den tro at utvalgene er bedre enn de i virkeligheten er. For å bruke et bilde: Man havner lett i den situasjon at man gjør det samme som den kjente person i vitsen som hoppet opp og ned på gulvet etter å ha tatt hostesaft fordi han hadde glemt å ryste flasken før bruken. La dette være fastslått: er det en bestemt type mennesker man ikke har fått med i utvalget, rettes dette ikke opp ved å la andre typer mennesker representere disse, selv om de har visse karakteristiske felles. Generelt må man si at det er bedre å vite hvilke feil man gjør enn å gjøre de samme feil men ikke ane noe om deres størrelsesorden eller muligens deres eksistens i det hele tatt.

Sluttmerknader

Det er en mengde andre sider ved de praktiske utvalgsproblemer som man kunne komme nærmere inn på. Jeg har imidlertid omtalt noen av de hovedproblemer man møter i praksis og antydning hvordan disse ofte løses, eller søkes løst. Sammenlignet med de ideelle utvalg er det ganske klart at de utvalg man i praksis arbeider med i de aller fleste tilfelle er sterkt preget av ufullkommenhet og tilnærmelser. Hovedpoenget er imidlertid at utvalgene i praksis synes å gi brukbare resultater på mange områder, og at de i svært mange tilfeller er brukbare og nyttige midler når det gjelder å orientere seg i vårt samfunn. Trass all sin ufullkommenhet er de bedre enn intet.

Alt ettersom hvilke prinsipper man betjener seg av ved utvelgelsen av utvalg kan man gi

Ved å tegne livsforsikring med familietillegg

Kan De trygge familien med et beløp som virkelig monner mot et overkommelig utlegg til premie.

Eksempelvis kan en 28-årig økonom som nylig har giftet seg — eller som er klar over at det nu er på tide å gjøre det — for en årlig premie på kr. 385,— få en forsikring på kr. 10 000,— som utbetales ved hans 70. år eller tidligere død, med familietillegg som sikrer utbetaling av det femdobbelte beløp — kr. 50 000,— ved død i de første 20 år.

Ved død innen 1. januar 1963 garanterer Norske Liv dessuten et tillegg som i dette tilfelle utgjør 15%, slik at den samlede utbetaling ved død før 1. januar 1963 blir kr. 57 500,—.

NORSKE LIV
Stiftet 1844

LEIF HØEGH & CO. A/S

Parkveien 55

OSLO

Sentralbord 56 35 80

SKIPSREDERI

disse mer eller mindre lettfattelige navn som antyder noe om utvalgsprinsippene. Man kan f. eks. risikere å støte på følgende betegnelser for et utvalg: Tilfeldig stratifisert to-trinns klynge-utvalg av husholdninger basert på trekning av personer, med startpunkt i husholdning nr. x fra de hvor de uttrukne personer hører hjemme. For enkelte vil dette si noe om hvordan utvalgene er tatt. For de flestes vedkommende vil imidlertid en slik ramse virke fullstendig meningsløs og muligens forvirrende. I den siste kategori havner de fleste av dem som i praksis betjener seg av markedsundersøkelser. Spørsmålet blir da: Hvordan skal man overfor disse forklare utvalgenes egenskaper slik at det blir forståelig for dem i hvilken grad de kan feste lit til det tallmateriale de får fremlagt. Dette er imidlertid et kapittel for seg, og man kan være fristet til å si: En vitenskap for seg.

Stilling som vitenskapelig assistent ved NORGES TEKNISKE HØGSKOLE

Ved Institutt for Sosialøkonomi er det ledig en midlertidig stilling som vitenskapelig assistent.

Lønn etter kl. 13: samlet kontantlønn etter fradrag av pensjonsinnskott kr. 14 617,— pr. år, stigende til kr. 19 176,— etter 10 år.

Søknadsfrist 1. desember 1958.

Se Norsk Lysingsblad nr. 244 den 21/10—58.

(B)

Om «rasjonalisering»

Pseudonymet «Mikro» angriper her den bruk som enkelte ganger blir gjort av begrepet «rasjonalisering». Bl. a. hevder han at ordet til en viss grad er motebetont. Videre etterlyser han et klart innhold i begrepet — en begrepspresisering. Sosialøkonomens spalter vil stå åpne for den som tar i mot utfordringen og forsøker å avgrense og presisere begrepet «rasjonalisering» nærmere.

Red.

Fra tid til annen dukker det opp ord og begreper som ofte får et visst «motebetont» preg. Dette skjer på alle felter, også det økonomiske. Et av de mer populære ord for tiden er «rasjonalisering». Du verden som det rasjonaliseres. Vi har besøk av rasjonaliseringseksperter og vi har Rasjonaliseringsdirektoratet og vi har fått rasjonaliseringsplan for Statsbanene og Postvesenet som nylig har rasjonalisert i Oslo. Og det private næringsliv ligger slett ikke noe etter de offentlige etater når det gjelder å rasjonalisere.

Selv har jeg enkelte ganger stusset litt ved selve innholdet i begrepet «rasjonalisering». La oss f. eks. se på Postvesenets rasjonalisering i Oslo. Mot å betale kr. 10 eller kr. 15 eller hva det nå var for å få satt opp en postkasse ved allfarvei fikk til gjengjeld de enkelte husstander ikke lenger posten brakt frem til selve frokostbordet. La oss i alle fall være enige om den ting: Postvesenet yder derved *et mindre produkt enn før*. Men selv ville jeg ikke uten videre kalle det rasjonalisering at postbudene går mindre enn før. De ville gå enda mindre hvis alle selv hentet posten på postkontoret. Ville det være enda mer rasjonalisering?

Muligens ligger Postvesenets rasjonalisering i det at *overskuddet nå blir større enn det ellers ville vært*. Overskuddet ved bilfabrikkene ville utvilsomt også bli større hvis de, under ellers like forhold, kunne selge bilene ulakkert og overlate til kjøperne å lakkere dem, f. eks. mot et tillegg i prisen på kr. 500 pr. bil. Eller for å hente et eksempel fra et mer nærliggende område: Universitetet ville sikkert kunne bety en mindre belastning på statsbudsjettet hvis man sløyfet alle forelesninger og lot studentene orientere seg helt og holdent på egen hånd, fortrinsvis mot en ekstra semesteravgift på kr. 50. Ja, jeg innrømmer at jeg her er demagogisk. Men jeg håper i det minste å ha fått illustrert at for Postvesenets kunder, postmottagerne, tar det seg ikke ut som noe rasjonalisering det Postvesenet har gjort. Det synes med andre ord som om det i det minste er to sider ved saken, en intern «bedriftsmessig» og en ekstern «samfunnsmessig». La oss nå for enkelhets skyld holde oss til den «bedriftsmessige» side ved saken.

Jeg har ikke tenkt å gjøre Postvesenets «rasjonalisering» til noe hovedpunkt. Men denne utgjør et godt eksempel og utgangspunkt for hva jeg har lyst til å si, så det får være meg tilgitt at jeg fra tid til annen vender tilbake til den. Jeg nevnte foran at Postvesenet nå yder et mindre produkt enn før (bortsett fra en eventuell økt postgang). Dette setter oss på en tanke. Kanskje vi kan få alle med oss på å kalle noe rasjonalisering hvis man yter *det samme produkt* som før med en *mindre innsats*, eller hvis man yter *et større produkt* med *samme innsats*. Dette leder oss faktisk direkte inn på den tanke at en *bevegelse henimot substitumalen* (i den grad noe sådant måtte finnes) er rasjonalisering. Og en rasjonell bedrift er en bedrift som har tilpasset seg et eller annet sted på substitumalen. Jeg synes ikke at dette lyder så dumt.

Men så reiser seg et nytt spørsmål. Er tilpasningen «langs substitumalen» også et spørsmål om «rasjonalisering»? Det er vel her nærliggende å si at det er rasjonalisering, sett fra bedriftens synspunkt, å tilpasse seg i det punkt på substitumalen som den aktuelle målsetting, f. eks. profittmaksimalisering, tilsier. Ut fra et slikt synspunkt er det meget mulig at Postvesenet virkelig har rasjonalisert.

Men når det snakkes rasjonalisering er det svært ofte helt klart at det dreier seg om *forandring i teknikk*, og at substitumalbetragtninger er irrelevante. Det vil vel derfor eventuelt være rimelig å la begrepet rasjonalisering omfatte overgang fra en produksjonsteknikk til en annen, i den grad en slik overgang er en fordel sett ut fra en eller annen gitt målsetting.

Mine antydninger har i grunnen nå brakt oss derhen at rasjonalisering muligens kan oppfattes som en fellesbetegnelse for bevegelse henimot substitumalen, tilpasning langs substitumalen og forandring i teknikk i overensstemmelse med en gitt målsetting. I så fall inneholder selve begrepet rasjonalisering ikke det ringeste nytt. Det er en fellesbetegnelse som omfatter bestrebelser som enhver bedriftsleder med tæl har gjort helt siden Adam Smith. På den annen side er begrepet nå så alment godtatt at det å rasjonalisere er en målsetting i seg selv, hvorved man kanskje kan slippe å spesifisere de målsettinger som rasjonaliseringen tar sikte på. I alle fall syntes det enkelte ganger å være slik.

Det er meget mulig at det i økonomiske bøker eller avhandlinger finnes klare og konsise definisjoner av begrepet rasjonalisering. Selv kan jeg imidlertid ikke huske å ha støtt på dem. Og det synes meg heller ikke å ha slått helt igjen i praksis. For meg synes det som om begrepet i dag er sterkt motebetont og slagordpreget. Kanskje det ville være rasjonelt om en eller annen forsøkte å gi begrepet et presist innhold.

Avansementsforholdene

for ingeniører, jurister og sosialøkonomer i statens tjeneste

En redegjørelse fra Sosialøkonomisk Samfunns Statsgruppe

Ikke minst takket være sin godt utbygde organisasjon og sitt dyktige arbeid på det lønnsmessige område har det lykkes ingeniørene i statens tjeneste å oppnå ganske betydelige reelle lønnsforbedringer i den senere tid. Fra juristenes og sosialøkonomenes side har det vært tatt sikte på å oppnå tilsvarende innrømmelser under de lønnsforhandlinger som har vært ført og føres i høst.

Mot juristenes og sosialøkonomenes krav har det vært hevdet at disse grupper av tjenestemenn har så meget større avansemuligheter enn ingeniørene, at de ikke har det samme behov for oppjustering av de enkelte stillinger.

I samarbeid med Departementenes juristforening har Sosialøkonomisk Samfunns medlemsgruppe for statsansatte foretatt en undersøkelse av avansementsforholdene for ingeniører, jurister og sosialøkonomer. Undersøkelsen, som er referert nedenfor viser at en ikke kan finne noen større avansementsmuligheter for jurister og sosialøkonomer enn for ingeniører. Tvert om peker tallene med all ønskelig tydelighet på at ingeniørenes avansementsmuligheter, særlig fra begynnerstillinger til mellomstillingene er vesentlig bedre enn juristenes og sosialøkonomenes.

Vi vil her gi en oversikt over statens lønsmessige vurdering av ingeniører, jurister og sosialøkonomer i sin tjeneste pr. 1. juni 1958.

Innledningsvis skal vi ta for oss ingeniører ansatt i Hovedstyret for Vassdrags- og elektrisitetvesenet, jurister ansatt i Justisdepartementet og sosialøkonomer ansatt i Statistisk Sentralbyrå. Disse tre etatene er valgt fordi de representerer de tre mest typiske arbeidssteder for henholdsvis ingeniører, jurister og sosialøkonomer i statens tjeneste. Det er derfor grunn til å anta

at stillingsplaseringen i disse etatene vil gi et holdepunkt for vurderingen av forholdene i sentraladministrasjonen som helhet.

Som det framgår av tabell 1 var bare 2 prosent av ingeniørene plasert i den laveste lønnsklassen — l.kl. 11. For jurister og sosialøkonomer var tilsvarende tall henholdsvis 42 og 50 prosent. Disse tallene taler sitt eget tydelige språk om den lønsmessige plassering av ingeniørene kontra jurister og sosialøkonomer. Det er, for sikkerhets skyld, grunn til å presisere at tallene ikke bare forteller om en vesensforskjell for begynnerstillingenes vedkommende. Riktignok var forholdsvis noen flere ingeniører enn jurister og økonomer lønnet i mellomklassene 14—17. Av ingeniørene var 38 prosent plasert i disse lønnsklassene mot 27 og 28 prosent av henholdsvis juristene og økonomene. Andelen av ingeniører lønnet i høyere klasser (18 og over) var imidlertid langt høyere enn den for jurister og økonomer, for ingeniører 60 prosent mot 31 og 22 prosent for henholdsvis jurister og økonomer.

For å illustrere forskjellen i lønnsplaseringen av de ingeniørene, juristene og økonomene som denne undersøkelsen omfatter ved hjelp av færre tall, har vi regnet ut den gjennomsnittlige bruttolønn for disse tjenestemennene. Resultatene viser en gjennomsnittslønn på kr. 23 175 for ingeniørene kr. 19 475 for juristene og kr. 18 003 for økonomene. Dette vil si at stillingsplaseringen til ingeniørene betinget 29 prosent høyere lønn enn den for økonomene. Juristenes stillingsplaserings var også gunstigere enn den for økonomene, idet det beregnede lønnstall for jurister var 8 prosent høyere enn det for økonomer.

Disse lønnstallene gir ikke uttrykk for den faktiske gjennomsnittslønn for de tre gruppene.

Tabell 1. Ingeniører, jurister og sosialøkonomer ansatt i henholdsvis Hovedstyret for Vassdrags- og elektrisitetvesenet, Justisdepartementet og Statistisk Sentralbyrå pr. 1. juni 1958 etter lønnsklasser

Absolutte tall					Relative tall			
L.kl.	Ingeniører	Jurister	Sosialøkon.	I alt	Ingeniører	Jurister	Sosialøkon.	I alt
21 og over	11	6	3	20	11	8	5	9
20	18	1	—	19	18	1	—	8
19	—	8	4	12	—	11	7	5
18	30	8	6	44	31	11	10	19
17	—	3	3	6	—	4	5	3
16	21	7	8	36	21	10	13	15
14	17	9	6	32	17	13	10	14
11	2	30	30	62	2	42	50	27
I alt	99	72	60	231	100	100	100	100

Vi har nemlig ikke tatt hensyn til alderstilleggene, dvs. at vi har regnet som om alle var lønnet etter grunnlønnen i sin lønnsklasse. For vårt formål skulle disse tallene være illustrerende. Alderstilleggene er bare en godtgjørelse for den stigende innsikt i sitt arbeidsområde som lengre tjenestetid naturlig gir tjenestemennene. Selve plasseringen av en stilling i regulativet bør derimot utelukkende være bestemt av en kvalitativ vurdering av det arbeids- og ansvarsområdet som er tillagt stillingen. Om vedkommende som bekker stillingen har kortere eller lengre tjenestetid bør være uten betydning for lønnsklasseplasseringen. Den ulike lønsmessige plassering av ingeniører, jurister og økonomer som vi har konstatert foran, bør etter dette synet være motivert i at ingeniørstillingene i Vassdrags- og elektrisitetssvesenet gjennomgående er mer krevende enn de stillingene som juristene og økonomene skjøtter i departementet og Byrået. Her er vi selvsagt inne på et ytterst vanskelig vurderingsspørsmål. Vi tror imidlertid at en inngående analyse av dette spørsmålet vil vise at det neppe er på dette punkt en kan finne forklaringen på ingeniørenes relative gunstige lønsmessige stilling i statstjenesten.

Tabell 2 gir en oversikt over hvor gamle ingeniørene, juristene og sosialøkonomene var da de ble ansatt i sin nåværende stilling. Tabellen viser at ingeniørene plassert i høyere stillinger (l.kl. 17 og over) gjennomgående var langt eldre enn sine juridiske og økonomiske kolleger. Gjennomsnittsalderen for ingeniører ved ansettelse i disse stillinger utgjorde således 48 år, mens den for jurister og økonomer var henholdsvis 39 og 38 år. Denne forskjell i ansettelsesalder må sees på bakgrunn av at det var flere ingeniører i toppstillinger (l.kl. 20 og over) enn det var jurister og økonomer, men dette kan ikke forklare hele forskjellen. Ingeniørene i høyrestillinger er gjennomgående eldre enn jurister og økonomer i tilsvarende stillinger. Det motsatte var tilfelle for de lavere stillingene. I l.kl. 14 og 16 var gjennomsnittsalderen for jurister 36 år mot 33 år for ingeniører og sosialøkonomer. For l.kl. 11 var tilsvarende tall 30 for ingeniører og 31 for jurister og økonomer.

Dersom en er villig til å legge vekt på alderen ved stillingens lønsmessige plassering, har vi i dette kjennetegn en delvis forklaring på den ulike stillingsfordeling i de tre etatene vi har undersøkt. Vårt standpunkt til dette er presisert foran.

Det er også foretatt en noe mer summarisk bearbeiding av et mer omfattende materiale der en har fått med jurist- og økonomstillingene i hele sentraladministrasjonen og ingeniørene såvel i sentraladministrasjonen som i de ytre etater. I laveste lønnsklasse — l.kl. 11 — har ingeniørene i sentraladministrasjonen 2 prosent og i de ytre etater 4 prosent av sine stillinger — i alt 3 prosent av ingeniørstillingene, mens juristene har 34 prosent av sine stillinger på dette lønnstrinn¹⁾ og økonomene 33 prosent.

I lønnsklasse 18 og høyere dermot, har ingeniørene 53 prosent av sine stillinger i sentraladministrasjonen og 37 prosent av stillingene i de ytre etater — i alt er 45 prosent av ingeniørstillingene plassert i l.kl. 18 og høyere klasser. De tilsvarende tall for jurister og sosialøkonomer i sentraladministrasjonen er henholdsvis 34 prosent og 29 prosent.

Selv om denne mer fullstendige oversikten ikke gir fullt så markerte forskjeller som spesialundersøkelsen, er bildet i store trekk det samme. Ingeniørene har en langt større del av sine stillinger i de høyeste lønnsklasser enn jurister og økonomer har, og i ennå mer utpreget grad har ingeniørene en langt mindre del av stillingene på det laveste lønnstrinn. Mellom jurister og økonomer inbyrdes er forskjellene i stillingsplasseringer ikke så store, men juristene har relativt noe flere toppstillinger og noe færre mellomstillinger (l.kl. 14—17) enn økonomene.

Fra et avansementssynspunkt kan en si at hver ingeniørstilling i l.kl. 11 har 7 opprykksstillinger på neste trinn (l.kl. 14) og hver av disse igjen 1½ opprykksstilling i l.kl. 16/17.

Først fra dette trinn kan en tale om en stillingspyramide, idet antallet opprykksstillinger blir mindre enn antallet stillinger på det underliggende trinn.

For jurister og økonomer gjør pyramidefenomenet seg gjeldende alt på første trinn: en jurist- eller økonomstilling i l.kl. 11 har mindre enn ½ opprykksstilling på neste trinn (l.kl. 14). Fra dette trinn av er midlertid opprykksmulighetene, slik de kommer til uttrykk i stillingsoppbyggingen, noenlunde like for alle tre kategorier av tjenestemenn.

Det synes derfor særlig å være mulighetene for det første avansement som er små for jurister og økonomer sammenliknet med ingeniørene.

1) Her er medregnet en enkel juriststilling i l.kl. 12.

Tabell 2. Alder ved ansettelse i nåværende stilling.

	L.kl. 17 og over			L.kl. 14 og 16			L.kl. 11		
	Ingeniører	Jurister	Sosial- økon.	Ingeniører	Jurister	Sosial- økonomer	Ingeniører	Jurister	Sosial- økonomer
25-29 år	1	—	4	12	1	2	1	11	17
30-39 år	17	16	7	22	13	12	1	19	12
40-49 år	15	10	2	2	2	—	—	—	—
50 år									
og over	26	—	3	2	—	—	—	—	1
I alt	59	26	16	38	16	14	2	30	30

Tabell 3. Ingeniører, jurister og sosialøkonomers ansatt i sentraladministrasjonen etter lønnskl. Relative tall.

L.kl.	Ingeniører ¹⁾	Jurister	Sosialøkon.	I alt	Kumulerte tall ²⁾			
					Ingeniører	Jurister	Sosialøkon.	I alt
21 og over	10 (8)	9	9	9	10	9	9	9
20	18 (9)	1	—	6	28	10	9	15
18 og 19	25 (20)	24	20	22	53	34	29	37
16 og 17	26 (35)	17	23	22	79	51	52	59
14	17 (26)	15	15	16	96	66	67	75
11 og 12	4 (2)	34	33	25	100	100	100	100
I alt	100	100	100	100	—	—	—	—
Absolutte tall	396 (436)	775	223	1394				

1) Tallene i parentes gjelder ingeniørene i distriktene.

2) Tallet på funksjonærer i vedkommende og høyere lønnsklasser i prosent av funksjonærer i alt.

Dette forhold kan bidra til å forklare spesialanalysens påvisning av at ingeniørene i mellomklassene var noe yngre ved ansettelsen enn juristene og økonomene i de samme lønnsklasser, trass i at alderen ved ansettelse i begynnerstillingene var omtrent den samme for alle tre kategorier. Ingeniørenes større opprykksmuligheter fra laveste lønnstrinn gir dem jamt over et tidligere avansement fra begynnerstillingene, samtidig som en hel del av disse stillingene neppe kan besettes ved avansement, men ved rekruttering utenfra. Det bør imidlertid bemerkes at den mer omfattende undersøkelsen ikke har analysert aldersfordelingen, slik at vi ikke kan si noe om de forhold som ble påvist i spesialundersøkelsen gjelder for statstjenesten i sin alminnelighet.

Opprykksmulighetene skulle etter det foregående indikere en lavere ansettelsesalder også i toppstillingene for ingeniører enn for jurister og økonomer. Når spesialundersøkelsen viste det omvendte forhold kan det, som påpekt der, dels skyldes at toppstillingene for ingeniørene gjennomgående var høyere plasert enn toppstillingen for jurister og økonomer. Av større betydning kan det være at såvel Justisdepartementet som Statistisk Sentralbyrå i stor utstrekning har hatt behov for særlig høyt kvalifiserte og akademisk orientert folk i sjefsstillingene og at disse ofte er besatt ved rekruttering utenfra av spesielt velkvalifiserte yngre fagfolk. En nærmere undersøkelse er påkrevd for å få brakt på det rene om spesialundersøkelsens resultater faktisk skyldes spesielle forhold ved de to nevnte etater.

Materialet til denne oversikten hentet fra Statskalenderen for 1958, supplert og ajourført på visse områder med opplysninger fra andre kilder. Følgende forhold bør spesielt bemerkes:

En har ikke tatt med sivilingeniører i forskning, undervisning, statens bedrifter samt forsvaret.

En har ikke med jurister og økonomer i forskingen, undervisning og Utenriksdepartementet.

I tillegg til de stillinger som er med i oversikten er det endel stillinger som for tiden er vakante. Dette gjelder særlig lavere ingeniørstillinger, og oversikten kan derfor sies å gi et noe for gunstig bilde av stillingsplasingen for

ingeniører. På den annen side har de supplerende opplysninger der hvor en har hatt adgang til å innhente slike, systematisk vist en bedre plasing for ingeniørene enn den som framgår av Statskalenderen.

Videre er 78 av de ingeniørstillinger som er tatt med i oversikten blitt normert opp etter 1/1 1958, samtlige med virkning fra 1/1 1956, og dette skulle trekke i retning av at bildet for ingeniørene faktisk pr. i dag er mer gunstig enn det oversikten viser.

Endelig bør det bemerkes at en ikke har med ekstraordinære stillinger i oversikten. Disse stillinger finnes gjerne i de laveste lønnsklasser, og forekommer hovedsakelig i jurist- og økonometatene. Dette trekker i retning av at den faktiske stillingsplasing for jurister og økonomer er noe ugunstigere enn det oversikten viser.

A PROPOS TILGANGEN PÅ OG AVGANGEN AV SOSIALØKONOMISKE STUDENTER

Men først og sist var det selve den hellige skrift som kom som spennende føljetong: «*Kapitalen*» i Erling Falks mesterlige gjendiktning, sosialtenkningens bibel, oversatt av marxismens norske Martin Luther. Det var enestående stilistisk bedrift å forvandle Marx' kronglete, professortyske konstruksjoner til en pregnant og krystallblinkende norsk prosa. Da jeg noen år senere leste verket i sammenheng, ble jeg så overveldet av den selvinnlysende, besvergende klarhet i Falks ordmagi at det drev meg til å skifte universitetsstudium. Jeg sa farvel til realfagene på Blindern; den eneste verdige oppgave for en ung forsker måtte jo være å gjendrive den borgerlige sosialvitenskap, og påvise eksakt «de kapitalistiske kategoriers samfunnsmessig betingende karakter»- (Dessverre kunne ikke marxismens teori hjelpe studenten til å mestre det sosialøkonomiske pensum — fremfor alt ikke i faget *bankpolitikk*. Min korte karriere som marxistisk sosialforsker endte foran bankpolitikkenes uinntagelige mur).

André Bjerke i «*Vitenskapen og livet*».

Nye studenter i Frederiksgate

Tilstrømningen til det sosialøkonomiske studiet har vært minimal i den siste tiden. Men heldigvis har det i de to siste år vært en liten stigning i det antall studenter som vil gi seg i kast med sosialøkonomien. Det var for å finne noen av disse nye studentene at vi en trist og regntung oktoberdag går på intervjuferd i Fredriksgate.

Vi tok først veien inn i kollokvierommet. Der finner vi to nykomlinger som omgitt av integraltegn og alle slags merkelige funksjoner faktisk ser ut til å kose seg. Synet av det matematiske virvar sender kalde gysninger nedover ryggen på oss.

De to er *Rikard Djuve* fra Telemark og *John Tvedt* fra Kirkenes.

— Hvorfor begynte du å studere sosialøkonomi, Djuve, spør vi?

— Ja, det var det da. Noe måtte en jo begynne på. Det er vanskelig å gi noen ordentlig begrunnelse.

— Har du vært spesielt interessert i sosialøkonomiske problemer?

— Ja, jeg har alltid hatt interesse av den økonomiske politikken som blir ført i samfunnet.

— Hvorledes hørte du om studiet?

— Leste om det i studiehåndboken.

— Hva venter du deg av studiet?

— Jeg håper først og fremst å få så mange kunnskaper i sosialøkonomi at jeg kan ta eksamen om ikke altfor mange år.

— Hva er første inntrykket av miljøet i Fredriksgate?

— Miljøet blir hyggelig fordi vi er så forholdsvis få. Det blir likesom mere intimt.

John Tvedt som har hørt på samtalen kan ikke forstå at det er så få som søker til studiet. Det er jo et aktuelt studium som det er framtid i, mener Tvedt. Han har lenge lurt på å studere sosialøkonomi, men det var først da han var i militære sist vinter at han tok sin endelige beslutning.

Melchior Joranger fra Sogn og *Per Halvor Hvale* fra Ski sitter dypt nedgravd blant Store lesesals støvete bøker der vi finner dem.

Vi spør først Melchior Joranger hvorfor han begynte på dette studiet.

— Interesse for matematikk. Lei av språk. Dessuten tror jeg det er gode fremtidsmuligheter med en sosialøkonomisk embetseksamen. Jeg tok engelsk artium, og da fant jeg ut at jeg hadde større interesse for matematikk.

— Når hørte du først om studiet?

— Det var da vi fikk utdelt studenthåndboken i midten av siste skoleår.

— Hva venter du deg av studiet?

— Jeg har hørt at det er meget vanskelig. I fjor var frafallet over 50 prosent.

— Hva er første inntrykket av miljøet i Fredriksgate?

— Kameratskapet mellom studentene er svært godt. Miljøet er fin-fint. Dessuten ble jeg positivt overrasket da jeg hørte at det var en egen bygning for økonomene i motsetning til f. eks. juristene.

Per Halvor Hvale er derimot ikke helt sikker på om han kommer til å fortsette med økonomien. Han har hatt mest lyst til å begynne på statsvitenskap, men fremtidsutsiktene synes der noe usikre. Han husker ikke sikker når han første gang hørte om det sosialøkonomiske studium.

I Tidsskriftrommet treffer vi *Hilde Bojer*. Hun er den eneste jenta blant de nye studentene som har etablert seg fast i Fredriksgate. Hun sitter og koser seg med et deilig stykke smørbrød, som avslører at hun kan noe langt mer (og kanskje viktigere) enn læren om Kants filosofi. Da vi spør om et intervju smiler hun søtt og beskjedet og sier: Åh nei, la meg slippe. Men ved hjelp av vår ubehagelige påtrengenhets greier vi å få avlurt henne et intervju.

— Hva var det som fikk deg til å studere sosialøkonomi?

— Faren min, og håpet om å få en morsom jobb. Og så har jeg tenkt å komme inn i en internasjonal organisasjon. Men ellers aner jeg ikke hva jeg går til.

— Det går rykter om at du har vært i England og Frankrike?

— Ja, det var for å lære språk. Hvis jeg ikke hadde kunnet språk hadde jeg begynt på filologi. I England var jeg som liten jente sammen med mine foreldre. Jeg gikk der på Grammar School. I Frankrike var jeg et år som hushjelp.

— På hvilken måte har du hørt om studiet?

— Det har jeg hørt om helt siden jeg var liten. Da jeg gikk i gymnasiet tenkte jeg på å studere sosialøkonomi inntil jeg snakket med Johan Vogt. Han sa at jeg absolutt ikke måtte finne på å studere sosialøkonomi. Han sa at han frarådet alle på det mest bestemte å begynne på et slikt studium. Jeg tenkte da på å studere filologi, først og fremst for historiens skyld. Det var imidlertid min kjære fars overtalelseskunst som fikk meg til å begynne her i Frederiksgate. Han har hele sitt liv angret på at han ikke hadde studert sosialøkonomi. (Bojer er statssekretær i Samferdselsdepartementet).

Tenk om alle hadde vært like fornuftige som hennes far, er de tankerefleksjoner vi gjør.

Etter å ha intervjuet de nye studentene møter vi den strevsomme student *Nestaas* i korridoren. Vi tillater oss ærbødigst å stoppe ham i hans firsprang mot lesesalen. Vi spør forsiktig om han tillater et intervju.

Han svarer: Liten tid, liten tid. 1 time og 55 minutter til neste luftepause. Jeg skal lese Cornestone. (For uinnvidde må nevnes at Nestaas har lesesemester, og er et lysende eksempel for de unge).

Sosialøkonomisk Samfunn har arrangert to medlemsmøter i september. Møtesongen ble innledet den 9. september med et møte som var viet en av våre eldste næringer, nemlig fiskerinæringen. Cand. ocon. Thorvald Tande holdt et foredrag med titelen «Bør fiskeriene subsidi-eres?» Vi skal ikke her gi noe referat av Tandес foredrag, men nøye oss med å trekke frem et par av hovedpunktene, i håp om at vi har oppfattet dem riktig.

Med hensyn til det spørsmål som ble stillet i selve foredragstitelen var Tandес mening at fiskeriene nok i enkelte perioder må subsidi-eres. Dette ville være en følge av sterkt varierende utbytte av fisket, av sterke svingninger på markedene og av den høye marginale beskatningen på store inntekter. Dette siste forhold kommer inn i bildet på den måte at den høye marginalbeskatning forhindrer at fiskerne i gode år kan legge seg opp reserver for å møte senere dårligere år. Men i det store og hele var ikke Tande av den oppfatning at fiskeriene trengte subsidiering. Han ga tvert imot uttrykk for et meget

optimistisk syn på fiskerinæringens muligheter, — under visse forutsetninger. Blant disse forutsetninger er at reguleringsordningene med minstepriser i forskjellige ledd i fiskeomsetningen oppheves eller endres. Tande ga meget sterkt uttrykk for at minste-eksportpris-systemet har vært til stor skade for omsetningen av fiskeprodukter på våre utenlandske markeder, — og derved for fiskerinæringen. Forøvrig merket mange seg med interesse at Tande mente at Norge ville ha all fordel av at Island klarte å gjennomføre utvidelsen av sin fiskerigrense.

— — — —

Det neste møte i semesteret var viet en annen av havets næringer. Cand. real. Birger Grenager fra Instituttet for Tang- og Tareforskning holdt den 24. september foredrag om «Mulighetene for praktisk utnyttning av tang og tare». De forholdsvis få fremmøtte fikk en saklig og interessant innføring i stoffet. Cand. real. Grenager ga en klar oversikt over de muligheter som synes å foreligge når det gjelder utnyttelsen av tang og tare industrielt (så langt man i dag kjenner disse muligheter), og over hvordan disse råstoffer er blitt utnyttet tidligere og i dag. Norges muligheter på dette område er, naturlig nok, ganske store, i og med at vi har tilgang på råstoffene. Bl. a. har vi tilgang på enkelte råstoffer av særlig høy kvalitet, som gir oss muligheter for å fremstille kvalitetsprodukter som andre land ikke kan konkurrere med. De bestanddeler som i tidligere år ble brent ved fremstillingen av jod. En vesentlig del av de produkter som i dag produseres med tang og tare som råstoffgrunnlag er tilsetningsstoffer av forskjellig art som finner vid anvendelse, ikke minst innen næringsmiddelindustri og kjemisk industri. Men egentlige næringsstoffer spiller ingen vesentlig rolle, i alle fall ikke i vår del av verden, i denne forbindelse. Fremtiden kan komme til å endre dette bilde. I det hele tatt satt tilhørerne igjen med det inntrykk at mulighetene er store og uutforsket. Det ligger her veldige oppgaver og venter. Ellers var det, for en økonom, interessant å høre om de utvalgsproblemer tang- og tareforskerne støtte på i sitt arbeid, og om hvordan man hadde søkt å løse disse problemer.

— — — —

Vi kan ellers nevne at våre faste møtelokaler i 3. etasje i Humlen nå fremtrer i nyopp-pusset skikkelse. De nymalte og lyse veggene betyr en stor forbedring fra før, og de skaper nå en tiltalende ytre ramme omkring Samfunnets møter.

— — — —

Vi vil anmode alle sosialøkonomer om så raskt som mulig å sende inn skjemaene til den årlige lønns-statistikken. Mange skjemaer er kommet inn, men det mangler en del ennå. Fjorårets lønns-statistikk har for mange vært nyttig, ikke minst for økonomer i privat tjeneste. Et enkelt uttrykk for solidaritet vil være å sende inn skjemaene raskt. Resultatet av statistikken vil sannsynligvis bli offentliggjort i det første nummer av Sosialøkonomen i 1959.

— Hva er ditt syn på studiet etter fire år i Fredriksgate?

— For gale at det ikkje går an å studere det heme i Bergen, sier han på ekte Bergensk. Men studieopplegget er ikke godt. Vi drukner i teoretiske betraktninger — det holdt på å ta knekken på meg i begynnelsen av studiet. Der tror jeg at den nye studieordningen vil hjelpe. Ellers vil jeg si at faget er interessant og at jeg ikke angrer på at jeg begynte.

— Hva er ditt syn på lærekreftene i Frederiksgate?

— Både — og. Men heldigvis har vi en del riktig dyktige blant de unge.

— Har du kommet i kontakt med den sagnomsuste kjellerånd?

— Den har jeg hørt om. Men vi har da klart å skape en egen ånd gjennom Gutteklubben.

— Hva mener du om studentene i Frederiksgate?

— Studentene er altfor opptatt av å lese pensum. De burde diskutere problemene mer. Innstillingen til tillitsvervene er altfor negativ. Dessuten kunne det være ønskelig om de yngre studentene viste en mere ærbødig holdning overfor oss eldre. Men nå har jeg ikke tid til mere. Jeg må inn og lese. Jeg griper ham i jakkearmen og spør: Hva mener du om de jentene i Fredriksgate?

— Altfor få!! Alfor få!! Dermed forsvinner han løpende mot lesesalen.

G. F.

Statistisk Sentralbyrå,
Riksbankens,
Drottningensgt. 16,
Oslø.